วารสารวิจัยการพยาบาลและการสาธารณสุข
Journal of Nursing and Public Health Research e280175
วารสารผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI และอยู่ในฐานข้อมูล TCI กลุ่มที่ 1

การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของ ปู่ย่าตายาย: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา

Development of a Participatory Model for Promoting Early Childhood Development by Grandparent Caregivers: A Case Study of Huai Yang Kham Child Development Center, Chun District, Phayao Province

จุฑามาศ ผลมาก[1], ปรัชญาพร ธิสาระ[1*], แสงเดือน หล่ำศรี[2]

Jutamas Ponmark[1], Pradchayaporn Thisara[1*], Saengduean Lamsri[2]

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา[1*], ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม[2]

School of Nursing, University of Phayao[1*], Tambon Huai Yang Kham Child Development Center[2]

(Received: January 30, 2026; Revised: April 26, 2026; Accepted: July 7, 2026)

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายายในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย 1) กลุ่มพัฒนารูปแบบ ประกอบด้วย ครูผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล อาสาสมัครสาธารณสุขและตัวแทนปู่ย่าตายาย จำนวน 7 คน และ 2) กลุ่มเป้าหมายที่นำรูปแบบไปใช้ คือ ผู้เลี้ยงดูเด็กที่เป็นปู่ย่าตายายในครอบครัวแหว่งกลางจำนวน 20 คน เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย 1) รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย 2) แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย และ 3) แบบสอบถามพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา และสถิติ Paired t-test

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายายที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) การเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการ ด้วยคู่มือส่งเสริมพัฒนาการ DSPM 2) การให้ความรู้และทักษะการส่งเสริมพัฒนาการเด็กแก่ผู้เลี้ยงดู 3) การติดตามพัฒนาการเด็ก และ 4) การพัฒนาระบบการส่งต่อเด็กที่สงสัยว่ามีพัฒนาการล่าช้า และผลการประเมินรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย พบว่าคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย ก่อนและหลังการใช้รูปแบบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value < 0.01) ดังนั้นบุคลากรด้านสุขภาพสามารถนำแนวทางนี้ไปส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในครอบครัวแหว่งกลางโดยเน้นการมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย รวมถึงการคัดกรองและส่งต่อเด็กที่สงสัยพัฒนาการล่าช้าอย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: เด็กปฐมวัย, การมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย, วิจัยเชิงปฏิบัติการ, ครอบครัวแหว่งกลาง, ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

*ผู้ให้การติดต่อ ปรัชญาพร ธิสาระ e-mail: pradchayaporn.th@up.ac.th

Abstract

This action research aimed to develop a participatory model for promoting early childhood development among grandparents at Huai Yang Kham Child Development Center, Chun District, Phayao Province. The participants consisted of two groups: 1) a model development group comprising seven stakeholders, including a child development center teacher, representatives from the local administrative organization, a subdistrict health-promoting hospital, village health volunteers, and grandparents; and 2) an implementation group consisting of 20 grandparents serving as primary caregivers of children from skipped-generation families. The research instruments included: 1) a participatory model for promoting early childhood development among grandparents, 2) a semi-structured interview guide exploring the current situation of grandparents' practices in promoting child development, and 3) a questionnaire assessing grandparents' child development promotion behaviors. Qualitative data were analyzed using content analysis, while quantitative data were analyzed using descriptive statistics and the paired t-test.

The results indicated that the developed participatory model for promoting early childhood development among grandparents was comprised of 4 activities: 1) surveillance and promotion of child development using the Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM); 2) providing caregivers with knowledge and skills about developmental promotion; 3) monitoring of child development; and 4) developing a system for referring children who are suspected of developmental delays. An evaluation of the implementation of the grandparent-participatory model for promoting early childhood development revealed a statistically significant difference (*p-value* < 0.01) in the average scores of grandparents' child-development-promoting behaviors prior to and post-implementation. Findings suggest that healthcare professionals can apply this model to promote early childhood development in skipped-generation families through the encouragement of grandparents' participation and effectively screening and referring children suspected of developmental delays.

Keywords: Early Childhood, Grandparent Participation, Action Research, Skipped-Generation Families, Child Development Center

บทนำ

จากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบันพบปัญหาการย้ายถิ่นฐานการทำงานของบิดามารดา การแยกกันอยู่ของบิดามารดา และอัตราการหย่าร้างเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้เด็กจำนวนมากขาดการดูแลโดยตรงจากบิดามารดา จากการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทยปี พ.ศ. 2565 พบว่าเด็กปฐมวัยอายุ 0-4 ปี ร้อยละ 20.4 ไม่ได้อาศัยอยู่กับทั้งบิดามารดา ซึ่งเด็กอายุ 0-17 ปี ไม่ได้อาศัยอยู่กับทั้งบิดาและมารดาในภาคอีสานและภาคเหนือสูงที่สุด คือ ร้อยละ 35.5 และ 24.8 ตามลำดับ โดยเด็กส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่กับปู่ย่าตายาย ซึ่งเด็กอายุ 0-4 ปี ที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับบิดามารดาจะมีปู่ย่าตายายเป็นผู้ดูแลหลักถึงร้อยละ 84.1 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2566) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ครอบครัวกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าตายายกับรุ่นหลานในวัยเด็กทำให้เกิดภาวะกำพร้าเทียมหรือครอบครัวแหว่งกลาง (Skipped Generation Households) คือ ปู่ย่าหรือตายายรุ่นที่ 1 ต้องอาศัยอยู่กับเด็กรุ่นที่ 3 เนื่องจากรุ่นที่ 2 จำเป็นต้องออกไปหางานทำเพื่อหารายได้ (ศรัณย์ ฤกษ์รัตนประทีป และอาจินต์ สงทับ, 2561)

การที่ปู่ย่าตายายต้องกลายเป็นผู้เลี้ยงดูหลักแทนบิดามารดานั้นส่งผลกระทบทั้งต่อปู่ย่าตายาย และเด็กปฐมวัย โดยผลกระทบด้านบวกพบว่าปู่ย่าตายายรู้สึกว่าการเลี้ยงหลาน ถือเป็นการเกื้อหนุนทางด้านร่างกายและจิตใจทำให้รู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง มีความรู้สึกอบอุ่นทางจิตใจ ลดความเหงา มีชีวิตชีวา ส่วนผลกระทบด้านลบพบว่าปู่ย่าตายายรู้สึกว่าการเลี้ยงหลานเป็นภาระทำให้เกิดความเครียด เป็นภาระด้านการเงินในกรณีที่รายได้ไม่เพียงพอ เป็นภาระด้านกิจวัตรประจำวันทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมได้ตามปกติ และเป็นภาระด้านสุขภาพโดยเฉพาะปู่ย่าตายายที่มีปัญหาสุขภาพอยู่เดิม (กุสุมาลี โพธิปัสสา, ทรงสุดา หมื่นไธสง, ดาราพร รักหน้าที่, จิระพรรณ สุปัญญา และมัลลิกา มากรัตน์, 2563) นอกจากนี้ครอบครัวแหว่งกลางส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าครอบครัวเด็กที่มีบิดามารดาอยู่ด้วยกัน ถึงแม้ว่าบิดามารดาที่ไปทำงานในเมืองจะส่งเงินกลับเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็กแต่อาจไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็ก ทำให้ปู่ย่าตายายในวัยชราต้องกลับไปทำงานโดยมีผู้ที่ต้องกลับไปทำงานถึงร้อยละ 43.5 (กุสุมาลี โพธิปัสสา, ทรงสุดา หมื่นไธสง, ดาราพร รักหน้าที่, จิระพรรณ สุปัญญา และมัลลิกา มากรัตน์, 2563) ผลกระทบทางด้านจิตใจพบว่าปู่ย่าตายายอาจเกิดความรู้สึกเหนื่อยหรืออารมณ์หงุดหงิดเมื่อหลานดื้อซนหรือไม่เชื่อฟัง (รมิตา ทองฉิม และปิยะฉัตร พัชรานุฉัตร, 2564) ส่วนผลกระทบต่อเด็กพบว่าเด็กกลุ่มนี้มีโอกาสพัฒนาการล่าช้ากว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูโดยบิดามารดา การศึกษาผลกระทบของโครงสร้างครอบครัวแหว่งกลางต่อพัฒนาการเด็กปฐมวัยในจังหวัดขอนแก่น พบว่าเด็กที่มาจากครอบครัวแหว่งกลางมีพัฒนาการสงสัยล่าช้าถึง ร้อยละ 27.82 (Photichai & Luvira, 2023) และมีแนวโน้มที่จะปัญหาสุขภาพด้านร่างกาย อารมณ์ และพฤติกรรมมากกว่าเด็กที่อาศัยอยู่กับบิดามารดา (Sadruddin, Ponguta, Zonderman, Wiley, Grimshaw, & Panter-Brick, 2019)

เด็กปฐมวัยเป็นช่วงวัยที่มีการเจริญเติบโตและพัฒนาการอย่างรวดเร็วที่สุดของชีวิต โดยเฉพาะในช่วงอายุแรกเกิดถึง 5 ปี เป็นช่วงเวลาสำคัญของพัฒนาการซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตสังคม สติปัญญา

ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตซึ่งเป็นผลมาจากการเจริญเติบโตวุฒิภาวะและการเรียนรู้ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำดับขั้นตอน (พิมพาภรณ์ กลั่นกลิ่น, 2561) ปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขได้ติดตามพัฒนาการเด็กผ่านคู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM)) ประกอบด้วยพัฒนาการ 5 ด้าน ได้แก่ การเคลื่อนไหว การใช้กล้ามเนื้อมัดเล็กและสติปัญญา การเข้าใจภาษา การใช้ภาษา และการช่วยเหลือตัวเองและสังคม (กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2568) ซึ่งการที่เด็กจะมีพัฒนาการสมวัยจะต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากผู้ดูแลที่เพียงพอและเหมาะสมตามวัย ดังนั้นผู้ดูแลหลักของเด็กจำเป็นต้องมีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการประเมินและการส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสมตามวัยของเด็ก

การมีส่วนร่วมของผู้ดูแลในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กมีความสำคัญต่อพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยทั้งด้านสติปัญญาอารมณ์และสังคม (Musengamana, 2023) การศึกษาพบว่าระดับการมีส่วนร่วมและคุณภาพการดูแลของปู่ย่าตายายในการเลี้ยงดูเด็กมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางด้านสังคมและอารมณ์ของเด็กอย่างมีนัยสำคัญ โดยเด็กที่ปู่ย่าตายายมีส่วนร่วมสูงและมีคุณภาพการดูแลสูงจะมีทักษะทางสังคมในระดับที่สูงกว่าเด็กที่ปู่ย่าตายายมีส่วนร่วมน้อยแต่คุณภาพการดูแลปานกลางและกลุ่มที่ปู่ย่าตายายมีส่วนร่วมสูงแต่คุณภาพการดูแลไม่สม่ำเสมอ (Xu, Ren, Li, & Han, 2024) การศึกษาอุปสรรคต่อการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของปู่ย่าตายาย พบว่ามีข้อจำกัดในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก คือขาดการใช้เวลาคุณภาพกับเด็ก ค่าใช้จ่ายในครอบครัวไม่เพียงพอ เด็กติดสื่อดิจิทัลโดยผู้ดูแลขาดความรู้เกี่ยวกับประโยชน์และโทษของการใช้สื่อดิจิทัล (ยุภดี สงวนพงษ์ และจารุมาศ จันทกุล, 2567) และปู่ย่าตายายส่วนใหญ่ ร้อยละ 74.4 มีความรอบรู้ในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในระดับไม่เพียงพอ (สดับพินท์ พสุหิรัณย์, วราภรณ์ นองเนือง, ใจทิพย์ พร้อมดิษฐ์, วรยุทธ นาคอ้าย และวรัญญ์ศิชา ทรัพย์ประเสริฐ, 2568) ดังนั้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ดูแลที่เป็นปู่ย่าตายายจึงมีความสำคัญยิ่ง

การทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก พบการศึกษาผลของโปรแกรมส่งเสริมความรู้ แรงจูงใจ และทักษะในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายโดยอาสาสมัครได้รับความรู้ การดูวีดีทัศน์ การฝึกทักษะการส่งเสริมพัฒนาการและการติดตามให้กำลังใจ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีคะแนนพฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยสูงกว่าก่อนเข้าร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Prakopchanya, Payakkaraung, & Rungamornrat, 2025) การศึกษาผลของโปรแกรมส่งเสริมความสามารถของปู่ย่าตายายในการจัดกิจกรรมการเล่น ประกอบด้วยการให้ความรู้ การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยเพื่อฝึกทักษะในการจัดกิจกรรมการเล่น และการสนับสนุนอุปกรณ์ พบว่าเด็กที่ปู่ย่าตายายได้รับการส่งเสริม มีพัฒนาการด้านกล้ามเนื้อมัดเล็กและสติปัญญาดีกว่าก่อนการทดลอง (วิกานดา หมัดอะดั้ม และพัชรี คมจักรพันธุ์, 2566) การศึกษาเชิงวิจัยและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กปฐมวัยที่อาศัยอยู่กับปู่ย่าตายายในภาคอีสาน พบว่าการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของเด็กปฐมวัยด้วยความรักความเข้าใจ “8H Model” ประกอบด้วย 1) Health 2) Head 3) Heart 4) Hope 5) Hand 6) Happy 7) Home และ 8) Hi-Tech โดยการให้ความรู้ การส่งเสริมทักษะในการทำกิจกรรม และติดตามเยี่ยมบ้าน พบว่าภายหลังการใช้รูปแบบดังกล่าวเด็กมีระดับคะแนนเฉลี่ยคุณภาพชีวิตสูงกว่า

ก่อนใช้รูปแบบฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ยุภดี สงวนพงษ์, 2568) และการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแห่งหนึ่งในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ประกอบด้วยการตรวจคัดกรองพัฒนาการเด็กด้วยคู่มือ DSPM การอบรมให้ความรู้แก่ผู้ดูแลเด็ก การกระตุ้นพัฒนาการและสร้างวินัยเชิงบวก การส่งเสริมให้บุคลากรมีทักษะในการคัดกรองพัฒนาการเด็ก พบว่าภายหลังการใช้รูปแบบช่วยให้เด็กที่สงสัยว่าพัฒนาการล่าช้าได้รับการคัดกรองและส่งต่อเข้ารับการกระตุ้นพัฒนาการ (สุปิยา สุระเสียง, 2566) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาที่มุ่งพัฒนาโปรแกรมหรือรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในหลายบริบท แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาประสิทธิผลของโปรแกรมเฉพาะด้านหรือดำเนินการในสถานบริการสุขภาพ ยังพบการศึกษาค่อนข้างน้อยที่มุ่งพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายายในบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในพื้นที่ชนบท ซึ่งมีลักษณะทางสังคมและโครงสร้างครอบครัวแตกต่างจากพื้นที่เมือง

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขามเป็นพื้นที่หนึ่งที่พบปัญหาเด็กปฐมวัยไม่ได้รับการดูแลจากบิดามารดาโดยตรง จากการสำรวจข้อมูลเด็กที่มารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ปีการศึกษา 2566 พบเด็กที่มีผู้เลี้ยงดูเป็นปู่ย่าตายายในครอบครัวแหว่งกลางถึงร้อยละ 42.86 (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม, 2566) ผู้ปกครองที่เป็นปู่ย่าตายายหลายคนมีข้อจำกัดด้านร่างกายและรายได้ อีกทั้งยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการเด็กที่ตนดูแล ส่วนการดำเนินการของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กนั้นมีการคัดกรองพัฒนาการเด็กทุกคนเป็นระยะ แต่ยังไม่มีการเฝ้าระวังหรือติดตามพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของผู้เลี้ยงดูเป็นปู่ย่าตายายซึ่งเป็นเด็กกลุ่มที่มีโอกาสพบปัญหาพัฒนาการล่าช้าได้มาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมในกลุ่มผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายาย เพื่อให้ผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายายมีการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อพัฒนาการเด็กที่ดีต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

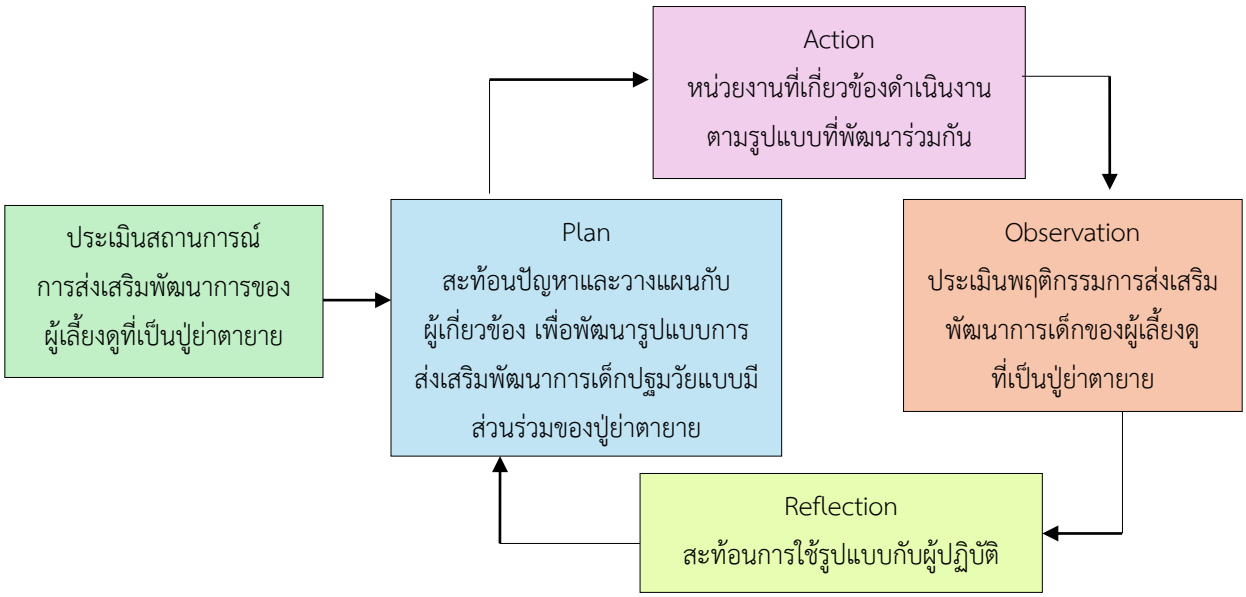
1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายาย
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย
3. เพื่อเปรียบเทียบคะแนนพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย ก่อนและหลังการใช้รูปแบบการสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย

สมมุติฐานการวิจัย

1. ภายหลังการใช้รูปแบบการสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย กลุ่มตัวอย่างมีคะแนนพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กสูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบฯ

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ภายใต้แนวคิดวิจัยเชิงปฏิบัติการของ Kemmis & McTaggart (1988) ประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและนำผลที่ได้ไปปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการวิจัยเริ่มต้นจากการประเมินสถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้เลี้ยงดูหลักที่เป็นปู่ย่าตายายเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการเข้าสู่ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน (Planning) โดยผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันสะท้อนปัญหา วิเคราะห์สถานการณ์ และวางแผนพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย จากนั้นเข้าสู่ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติ (Action) โดยหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องดำเนินงานตามรูปแบบที่พัฒนาร่วมกัน ต่อด้วยขั้นตอนที่ 3 การสังเกตผล (Observation) ซึ่งเป็นการประเมินพฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็กของผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายาย และขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยและผู้ปฏิบัติร่วมกันสะท้อนผลการดำเนินงานเพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนารูปแบบให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ดังแสดงกรอบแนวคิดในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ดำเนินการวิจัยระหว่างเดือนสิงหาคม ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2566 ณ ตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มพัฒนารูปแบบ คือผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในพื้นที่ตำบลห้วยยางขาม ประกอบด้วย ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล 3 คน นักวิชาการ 1 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยยางขาม, 2566) บุคลากรจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล 5 คน อาสาสมัครสาธารณสุข 210 คน (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยยางขาม, 2566) ครูผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 8 คน และผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เป็นปู่ย่าตายายในครอบครัวแหว่งกลาง 21 คน (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม, 2566)

2. กลุ่มเป้าหมายที่นำรูปแบบไปใช้ คือผู้เลี้ยงดูหลักที่เป็นปู่ย่าตายายของเด็กในครอบครัวแหว่งกลางที่มารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ปีการศึกษา 2566 มีจำนวน 21 คน (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม, 2566)

กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มพัฒนารูปแบบ คือตัวแทนผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในพื้นที่ตำบลห้วยยางขาม ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง 7 คน ซึ่งมีความหลากหลายของสหสาขาวิชาชีพจาก 4 ภาคส่วน ได้แก่ การศึกษาปฐมวัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล และคนในชุมชน ประกอบด้วย ครูผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 คน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน นักวิชาการจากองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข 1 คน หัวหน้าอาสาสมัครสาธารณสุข 1 คน และผู้เลี้ยงดูเด็กปฐมวัยที่เป็นปู่ย่าตายายจำนวน 2 คน

เกณฑ์การคัดเข้า ได้แก่ 1) ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยที่มารับบริการที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขามมาแล้วไม่น้อยกว่า 6 เดือน 2) สามารถสื่อสาร อ่าน เขียน ภาษาไทยได้

เกณฑ์การคัดออก ได้แก่ อาสาสมัคร มีความเจ็บป่วยทางร่างกายหรือจิตใจที่ร้ายแรงจนส่งผลต่อการเข้าร่วมงานวิจัย เช่น โรคมะเร็ง โรคหลอดเลือดสมอง โรคซึมเศร้า เป็นต้น

2. กลุ่มเป้าหมายที่นำรูปแบบไปใช้ ผู้เลี้ยงดูหลักที่เป็นปู่ย่าตายายของเด็กในครอบครัวแหว่งกลาง ซึ่งกำหนดขนาดตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้จากโปรแกรมสำเร็จรูป G*Power โดยกำหนดค่าสถิติ Means: Difference between Two Dependent Means (Matched Pairs) (Kang, 2021) และกำหนดขนาดอิทธิพล Effect Size (d) จากข้อมูลแต่ละกลุ่ม อ้างอิงจากการศึกษาพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการของผู้ปกครองเด็กของ จุฑามาศ ผลมาก, ปรัชญาพร ธิสาระ, ดาว เวียงคำ และอมรรัตน์ ดวงปัญญา (2562) ได้ค่าขนาดอิทธิพล Effect Size (d) 0.64 กำหนดระดับความคลาดเคลื่อนที่ 0.05 และค่าอำนาจการทดสอบ (Power) 0.80 ได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 17 คน เพิ่มขนาดกลุ่มตัวอย่างอีกร้อยละ 20 เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูลได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 คน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาในประชากรทั้งหมด 21 คน แต่เนื่องด้วยมีอาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรมไม่ครบ 1 คน จึงเหลือกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ 20 คน

เกณฑ์การคัดเข้า ได้แก่ 1) ปู่ย่าตายายของเด็กปฐมวัยอายุ 1-5 ปี ที่อาศัยอยู่ร่วมกับเด็กโดยไม่มีบิดาและมารดาของเด็กอาศัยอยู่ด้วยเป็นประจำ 2) เป็นผู้เลี้ยงดูหลักของเด็กปฐมวัยอายุ 1-5 ปี อย่างน้อย 6 เดือน และ 3) สามารถสื่อสารภาษาไทยได้

เกณฑ์การคัดออก ได้แก่ 1) อาสาสมัคร มีความเจ็บป่วยทางร่างกายหรือจิตใจจนไม่สามารถส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยได้ เช่น โรคมะเร็ง โรคหลอดเลือดสมอง โรคซึมเศร้า เป็นต้น และ 2) ลาออกหรือย้ายเด็กออกจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในช่วงเวลาศึกษา

เกณฑ์การถอนอาสาสมัคร ได้แก่ อาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรมโครงการวิจัยไม่ครบอย่างน้อย 2 ครั้ง ในกิจกรรมทั้งหมด 3 ครั้ง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย

1.1 รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย ตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ซึ่งมุ่งเน้นการส่งเสริมศักยภาพของปู่ย่าตายายในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยร่วมกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มีองค์ประกอบ 3 ส่วน ได้แก่ 1) ปัจจัยนำเข้า (Input) คือการอบรมให้ความรู้และทักษะในการส่งเสริมพัฒนาการแก่ผู้ปกครองเด็กทั้งหมดในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และการอบรมเชิงปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการเด็กแก่ปู่ย่าตายายเป็นรายบุคคล 2) กระบวนการ (Process) คือการประชุมวางแผนกิจกรรมการดำเนินงานและติดตามผลการส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยการมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย ประกอบด้วย 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กทุกคนที่มารับบริการด้วยคู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย DSPM กิจกรรมที่ 2 การให้ความรู้และพัฒนาทักษะการส่งเสริมพัฒนาการแก่ผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายาย กิจกรรมที่ 3 ครูประจำชั้นดำเนินการติดตามพัฒนาการเด็กกลุ่มเสี่ยงที่มีปู่ย่าตายายเป็นผู้เลี้ยงดูและเด็กที่มารับบริการทุกคนในทุก 3 เดือน และกิจกรรมที่ 4 การพัฒนาระบบการส่งต่อพัฒนาการเด็กกรณีพบสงสัยพัฒนาการล่าช้า โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแจ้งผู้ปกครองทราบปัญหาและส่งต่อข้อมูลไปยังโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยยางขามเพื่อดำเนินการร่วมกัน และ 3) ผลลัพธ์ (Output/Outcome) คือ ปู่ย่าตายายมีพฤติกรรมสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยมีตัวชี้วัด คือ พฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย มีระยะเวลาในการดำเนินรูปแบบ 1 เดือน

2. เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

2.1 แนวคำถามสำหรับศึกษาสถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย ใช้ในการสัมภาษณ์แบบกลุ่มย่อยและรายบุคคลที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยข้อคำถามหลักดังนี้ 1) ท่านมีการสังเกตดูว่าหลานของท่านมีพัฒนาการปกติ/ผิดปกติอย่างไร 2) ท่านมีการทำกิจกรรมใดบ้างเพื่อส่งเสริมพัฒนาการหลานของท่าน และ3) ท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้างที่ทำให้ท่านไม่ได้จัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการให้กับหลานของท่าน เพราะเหตุใด

2.2 แบบสอบถามพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย ซึ่งใช้แบบสอบถามพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้ปกครอง ของศิรินทร์ทิพย์ ชวพันธุ์ (2551) จำนวน 24 ข้อ แบ่งเป็น 6 ด้าน ด้านละ 4 ข้อ ดังนี้ 1) ด้านกล้ามเนื้อมัดใหญ่ 2) ด้านกล้ามเนื้อมัดเล็ก/สติปัญญา 3) ด้านการเข้าใจภาษา 4) ด้านการใช้ภาษา 5) ด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคม และ 6) ด้านวิธีการสอน ลักษณะข้อคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ ไม่ปฏิบัติเลย ได้ 1 คะแนน ปฏิบัติ 2-3 สัปดาห์ต่อครั้ง ได้ 2 คะแนน ปฏิบัติ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ได้ 3 คะแนน ปฏิบัติสัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง ได้ 4 คะแนน และปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน ได้ 5 คะแนน โดยกำหนดเกณฑ์ในการแปลความหมายของคะแนน ดังนี้ คะแนน 24-56 คะแนน หมายถึง มีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กในระดับต่ำ คะแนน 57-88 คะแนน หมายถึง มีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กในระดับปานกลาง คะแนน 89-120 คะแนน หมายถึง มีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กในระดับดี

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้นำแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นไปตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วยอาจารย์พยาบาลกุมารเวชศาสตร์ 1 ท่าน อาจารย์พยาบาลอนามัยชุมชน 1 ท่าน และครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 ท่าน ได้ค่าดัชนีความตรงของเนื้อหา (Item-Level Content Validity Index (I-CVI)) เท่ากับ 1.00 หลังจากนั้นนำมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

แบบสอบถามพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของปู่ย่าตายาย ซึ่งพัฒนาโดย ศิรินทร์ทิพย์ ชวพันธุ์ (2551) หลังได้รับการอนุญาตให้ใช้เครื่องมือผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปทดสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือกับปู่ย่าตายายที่เป็นผู้เลี้ยงดูเด็กซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 10 ราย และวิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่นสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) เท่ากับ 0.83

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ทีมวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Kemmis & McTaggart, 1988) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นการวางแผน (Planning) เพื่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น มีการดำเนินการดังนี้

1.1 ประสานพื้นที่ ชุมชน และผู้ที่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยปู่ย่าตายาย เพื่อขอความร่วมมือและแจ้งให้ทราบวัตถุประสงค์ รูปแบบการดำเนินงาน ระยะเวลาดำเนินการวิจัย และขั้นตอนการดำเนินงาน

1.2 ดำเนินการศึกษาสถานการณ์ส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้ดูแลหลักที่เป็นปู่ย่าตายาย โดยการสนทนากลุ่มประกอบด้วยครูผู้ดูแลเด็ก เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุข และปู่ย่าตายาย ใช้เวลาประมาณ 60-90 นาที และสัมภาษณ์รายบุคคล ใช้เวลาประมาณ 45-50 นาทีต่อครั้ง ในระหว่างการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มผู้วิจัยบันทึกเทปและทำการจดบันทึกภาคสนาม ทำการถอดความการสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ (Verbatim Transcription) พร้อมทั้งดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยการใช้วิธีตรวจสอบหลาย

แหล่งข้อมูล (Data Triangulation) และการตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับผลการวิจัย ใช้ระยะเวลา 1 เดือน จากนั้นนำข้อมูลมารวบรวมและเตรียมคืนข้อมูลให้กับกลุ่มพัฒนารูปแบบ

1.3 ทีมผู้วิจัยจัดประชุมกับกลุ่มพัฒนารูปแบบเพื่อคืนข้อมูลสถานการณ์ปัญหาการส่งเสริมพัฒนาการเด็กของผู้ดูแลที่เป็นปู่ย่าตายาย ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลสถานการณ์และปัญหาที่พบ จากนั้นเปิดประเด็นคำถามเพื่อร่วมกันระดมความคิดวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และเสนอแนะแนวทาง/ออกแบบกิจกรรมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยการมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย ใช้ระยะเวลาประมาณ 3 ชั่วโมง

2. ขั้นปฏิบัติการ (Action) มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

2.1 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้พัฒนาร่วมกัน 4 กิจกรรม ได้แก่

2.1.1 การเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่มารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กด้วยคู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย (Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM))

2.1.2 การอบรมให้ความรู้และทักษะการส่งเสริมพัฒนาการเด็กแก่ผู้ปกครองเด็กทั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 ครั้ง และอบรมให้ความรู้และทักษะส่งเสริมพัฒนาการเด็กเฉพาะกลุ่มปู่ย่าตายายเป็นรายบุคคล 1 ครั้ง

2.1.3 การติดตามพัฒนาการเด็กกลุ่มเสี่ยงที่มีปู่ย่าตายายเป็นผู้เลี้ยงดูและเด็กที่มารับบริการทุกคนในทุก 3 เดือน โดยมีผู้รับผิดชอบ คือ ครูประจำชั้น

2.1.4 การพัฒนาระบบส่งต่อเด็กที่สงสัยว่ามีพัฒนาการล่าช้า โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแจ้งผู้ปกครองทราบปัญหาและส่งต่อข้อมูลไปยังโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยยางขาม เพื่อดำเนินการประเมินพัฒนาการซ้ำและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ขั้นตอนนี้ใช้ระยะเวลาประมาณ 1 เดือน

2.2 ทีมวิจัยสังเกตการณ์การดำเนินกิจกรรม ประชุมร่วมกับครูผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเพื่อติดตามผลการปฏิบัติและปรับกิจกรรมให้เหมาะสมระหว่างดำเนินการ

3. ขั้นการสังเกตผล (Observation) มีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

3.1 ทีมวิจัยสังเกตการดำเนินกิจกรรมตามรูปแบบการสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย

3.2 ประเมินผลการใช้รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย โดยใช้แบบสอบถามพฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยก่อนและหลังการใช้รูปแบบเป็นระยะเวลา 1 เดือน โดยกำหนดระยะเวลาจากการทบทวนวรรณกรรม (Prakopchanya, Payakkaraung, & Rungamornrat, 2025)

4. ขั้นการสะท้อนผล (Reflection) ทีมวิจัยจัดประชุมเพื่อสรุปผลการดำเนินการร่วมกับศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและทีมพัฒนารูปแบบ เพื่อสะท้อนผลลัพธ์ที่ได้และปรับรูปแบบให้มีความเหมาะสม จำนวน 1 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สถิติพรรณนาด้วยการแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ของ Crewell & Poth (2018) ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การเตรียมและจัดระเบียบข้อมูล 2) อ่านข้อมูลทั้งหมดเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม 3) เริ่มลงรหัสข้อมูล 4) สร้างคำบรรยายและประเด็น/ หมวดหมู่ และ 5) นำเสนอประเด็นและคำบรรยาย

3. เปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของปู่ย่าตายายก่อนและหลังการใช้รูปแบบ โดยใช้สถิติ Paired t-test ทดสอบข้อตกลงเบื้องต้นด้วยสถิติความเบ้ (Skewness) และความโด่ง (Kurtosis) มีการแจกแจงเป็นโค้งปกติ โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาครั้งนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยพะเยา เลขที่โครงการวิจัย HERC-UP-HSST 1.2/102/66 ผู้วิจัยทำการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้เข้าร่วมวิจัย โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยครั้งนี้โดยละเอียด และการเข้าร่วมการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสมัครใจ อาสาสมัครมีสิทธิถอนตัวได้โดยไม่เสียประโยชน์ และไม่มีผลต่อการรับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เมื่อกลุ่มตัวอย่างยินดีเข้าร่วมการวิจัย ผู้วิจัยจึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้จะเป็นความลับ การนำเสนอจะเป็นภาพรวมไม่ระบุตัวตนของผู้เข้าร่วมวิจัย

ผลการวิจัย

1. สถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่อยู่กับปู่ย่าตายาย

1.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างเป็นปู่ย่าตายายที่พาเด็กมารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 55 มีอายุระหว่าง 51-60 ปี มีอายุเฉลี่ย 59 ปี ส่วนใหญ่ร้อยละ 60 มีความสัมพันธ์เป็นยาย รองลงมาเป็นย่าร้อยละ 25 ส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาร้อยละ 80 มีอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 75 สาเหตุการเป็นผู้เลี้ยงดูหลักของเด็ก ร้อยละ 65 มาจากบิดามารดาเด็กไปทำงานต่างถิ่น ร้อยละ 50 ให้ข้อมูลว่ามีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ร้อยละ 80 ได้รับการสนับสนุนการเลี้ยงดูเด็กจากบิดามารดาของเด็ก การได้รับข้อมูลเรื่องการส่งเสริมพัฒนาการเด็กพบว่ากลุ่มตัวอย่างทุกคนเคยได้ยินเรื่องพัฒนาการเด็กมาบ้าง การใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย DSPM พบว่ามีส่วนน้อย ร้อยละ 35 เคยใช้คู่มือดังกล่าว ส่วนข้อมูลด้านเด็กพบว่าเด็กส่วนใหญ่ร้อยละ 65 เป็นเพศชาย ร้อยละ 60 มีอายุระหว่าง 2-3 ปี อายุเฉลี่ย 2 ปี 10 เดือน

1.2 ข้อค้นพบข้อมูลเชิงคุณภาพสถานการณ์การสงเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย พบว่าปัญหาและอุปสรรคของปู่ย่าตายายในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มี 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1.2.1 ข้อจำกัดในเชิงกายภาพและเศรษฐานะ คือ ปู่ย่าตายายหลายคนมีความเสื่อมทางด้านร่างกาย ได้แก่ สายตามองเห็นไม่ชัดเจน ปวดหลัง ปวดเข่า เหนื่อยง่าย เป็นต้น นอกจากนี้ยังไม่มีเวลาเนื่องจากต้องทำงานบ้าน และการที่ต้องเลี้ยงดูเด็กทำให้ไม่ได้ทำงานจึงมีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็ก ไม่มีหนังสือนิทานสำหรับเด็กที่บ้าน และไม่ค่อยได้ซื้อของเล่นให้เด็ก ดังคำกล่าวที่ว่า “ยายทำงานไม่ได้ เพราะว่าหลังยายผ่าใส่เหล็ก ทำไม่ได้” (ย่าทวดอายุ 69 ปี หลานอายุ 3 ปี)

1.2.2 ขาดความรู้และทักษะในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายายมีการเลี้ยงดูเด็กตามประสบการณ์เดิมที่เคยเลี้ยงดูบุตร หลายคนไม่เคยได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย DSPM ดังคำกล่าวที่ว่า “ยายก็เทียบเอาว่า เคยเลี้ยงมาเป็นแบบนี้ แล้วน้องเป็นแบบนี้ แสดงว่าถ้าเขาทำได้ อย่าง(เหมือน)คนเก่าๆมา(เด็กที่เคยเลี้ยงมาก่อนหน้า) ก็แสดงว่าเขาน่าจะปกติละ” (ย่าทวดอายุ 69 ปี หลานอายุ 3 ปี) นอกจากนี้ผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายายยังไม่รู้วิธีการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก เช่น ร้องเพลงไม่เป็น เล่านิทานไม่เป็น เล่นกับเด็กไม่เป็นจึงปล่อยให้เด็กเล่นคนเดียว หรือพาเด็กไปเล่นกับเพื่อนวัยเดียวกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ที่บ้านไม่มีนิทาน ย่าไม่เคยเล่านิทาน ย่าพูดไม่เป็น นิทานอะไรพูดไม่เป็น แต่เราก็พูด สอนก็ธรรมดานี่แหละ อย่างเราพูดกันนี่แหละ”(ยายอายุ 68 ปี หลานอายุ 4 ปี)

1.2.3 มีการใช้เทคโนโลยีเป็นทางออก กล่าวคือเมื่อปู่ ย่า ตา เหนื่อย ไม่มีเวลา และไม่รู้วิธีการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก การใช้โทรศัพท์จึงเป็นทางออกที่ถูกใช้เพื่อช่วยให้เด็กนิ่ง และไม่รบกวนการทำงานของปู่ย่าตายาย โดยผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ บอกว่ามักจะให้เด็กดูโทรศัพท์เป็นบางครั้งในระหว่างที่ต้องทำงานบ้าน ทำอาหาร ให้ดูโทรศัพท์ขณะที่กินข้าวเพื่อให้เด็กอยู่นิ่ง แต่ก็ไม่ได้ให้เด็กดูโทรศัพท์เป็นระยะเวลานานเพราะกังวลว่าเด็กจะติดโทรศัพท์ ดังคำกล่าวที่ว่า “บางครั้งเราต้องทำงาน ย่าก็เอาโทรศัพท์ให้ บอกเขาว่าให้ก็นั่งดูนี่รอย่า ย่าจะทำนี่ก่อน ถ้าไม่ให้นี่เขาก็ไม่นิ่ง ให้ดูแป๊บเดียวไม่นาน พอทำกับข้าวทำอะไรเสร็จก็จะเก็บ” (ย่าอายุ 56 หลานอายุ 3 ปี)

1.2.4 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบลไม่ได้ประสานงานกันโดยตรงกล่าวคือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการคัดกรองพัฒนาการเด็กด้วยคู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย DSPM เมื่อพบว่าเด็กสงสัยพัฒนาการล่าช้า จะแนะนำให้ปู่ย่าตายายพาเด็กไปตรวจที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบลโดยไม่มีการส่งต่อข้อมูลระหว่างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบลโดยตรง ดังคำกล่าวที่ว่า “ตอนแรกเราก็ไม่ได้สังเกต พอมาเข้าโรงเรียน (ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก) มัน (เด็ก) 3 ปีกว่าแล้วแต่ยังไม่พูด ครูเขาก็ว่ามัน (เด็ก) พูดช้า เขาก็บอกให้ไปอนามัย อนามัยเขาก็แนะนำให้ ไปโรงบาล... ยายเป็นคนพาไปเอง” (ย่าอายุ 64 ปี หลานอายุ 4 ปี)

2. รูปแบบการสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีสวนรวมของปู่ย่าตายาย

จากข้อมูลสถานการณ์ดังกล่าว ทีมผู้วิจัยและกลุ่มพัฒนารูปแบบได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลผ่านการประชุมกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นกลุ่มพัฒนารูปแบบ เพื่อพัฒนารูปแบบการดำเนินการร่วมกัน ได้แนวทางปฏิบัติร่วมกันดังนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยยางขามดำเนินการจัดสรรงบประมาณในการดูแลเรื่องการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

จัดสวัสดิ์การแก่เด็กในพื้นที่ และพิจารณาช่วยเหลือกรณีเข้าข่ายเป็นครอบครัวขาดแคลนหรือยากจน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลและกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขเฝ้าระวังและติดตามการเจริญเติบโตและพัฒนาการเด็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะเป็นหลักในการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่มารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งได้ข้อสรุปการดำเนินกิจกรรมในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 เฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการ โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดำเนินการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยทุกคนที่มารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กโดยใช้คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย DSPM เป็นหลัก

กิจกรรมที่ 2 การให้ความรู้และทักษะการส่งเสริมพัฒนาการแก่ผู้เลี้ยงดู ดังนี้ 1) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กดำเนินการจัดอบรมให้ความรู้การส่งเสริมพัฒนาการเด็กแก่ผู้ปกครองที่พาเด็กมารับบริการที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง และ 2) ครูผู้ดูแลเด็กดำเนินการอบรมให้ความรู้และทักษะรายบุคคลแก่ผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายาย 1 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 30-60 นาที/ราย

กิจกรรมที่ 3 ติดตามพัฒนาการเด็ก โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการมอบหมายให้ครูประจำชั้น ดำเนินการติดตามพัฒนาการเด็กกลุ่มเสี่ยงที่มีปู่ย่าตายายเป็นผู้เลี้ยงดูและเด็กที่มารับบริการทุกคนในทุก 3 เดือน เพื่อเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็ก และในกรณีที่พบเด็กมีปัญหาพัฒนาการสงสัยล่าช้าจะดำเนินการติดตามเด็ก และให้คำแนะนำผู้ปกครองเป็นรายบุคคล

กิจกรรมที่ 4 พัฒนาระบบการส่งต่อพัฒนาการเด็ก โดยศูนย์พัฒนาเด็กเล็กพัฒนาแนวทางการดำเนินการเมื่อพบเด็กที่สงสัยว่ามีพัฒนาการล่าช้าดังนี้ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจะแจ้งผู้ปกครองทราบปัญหาและส่งต่อข้อมูลไปยังโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเพื่อดำเนินการประเมิน กระตุ้น และส่งเสริมพัฒนาการร่วมกัน และหากเด็กยังมีปัญหาพัฒนาการอยู่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลจะส่งต่อไปยังโรงพยาบาลซึ่งเป็นหน่วยบริการระดับถัดไป

3. เปรียบเทียบคะแนนพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายาย ก่อนและหลังการใช้ รูปแบบการสงเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย

พฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายก่อนใช้รูปแบบ พบว่าส่วนใหญ่มีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยรวมอยู่ในระดับดี (Mean = 101.25) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่ามีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการด้านกล้ามเนื้อมัดใหญ่ การเข้าใจภาษา การใช้ภาษา การช่วยเหลือตนเองและสังคม และวิธีการสอนอยู่ในระดับดี ส่วนด้านกล้ามเนื้อมัดเล็ก/สติปัญญาอยู่ในระดับปานกลาง ดังแสดงในตารางที่ 1

พฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายหลังใช้รูปแบบ พบว่าส่วนใหญ่มีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยรวมอยู่ในระดับดี (Mean = 108.05) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่ามีพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กด้านกล้ามเนื้อมัดใหญ่ กล้ามเนื้อมัดเล็ก/สติปัญญา การเข้าใจภาษา การใช้ภาษา การช่วยเหลือตนเองและสังคม และวิธีการสอนอยู่ในระดับดี ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับคะแนนพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการของปู่ย่าตายายโดยรวมและรายด้านของกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการใช้รูปแบบ (n=20)

หัวข้อ	ก่อนการใช้รูปแบบ			หลังการใช้รูปแบบ		
	Mean	S.D.	ระดับ	Mean	S.D.	ระดับ
ด้านกล้ามเนื้อมัดใหญ่ (4-20 คะแนน)	16.75	2.15	ดี	18.15	1.81	ดี
ด้านกล้ามเนื้อมัดเล็ก/สติปัญญา (4-20 คะแนน)	14.60	4.35	ปานกลาง	16.55	4.05	ดี
ด้านการเข้าใจภาษา (4-20 คะแนน)	16.70	2.30	ดี	18.25	2.49	ดี
ด้านการใช้ภาษา (4-20 คะแนน)	18.45	1.70	ดี	19.15	1.57	ดี
ด้านการช่วยเหลือตนเองและสังคม (4-20คะแนน)	17.65	2.68	ดี	18.60	1.79	ดี
วิธีการสอน (4-20 คะแนน)	17.10	1.25	ดี	17.30	1.84	ดี
พฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการโดยรวม (24-120 คะแนน)	101.25	10.45	ดี	108.05	10.27	ดี

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายในระยะก่อนและหลังการใช้รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย พบว่าคะแนนเฉลี่ยของพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการหลังการดำเนินการ (Mean = 108.05) สูงกว่าก่อนการดำเนินการ (Mean = 101.25) และแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบความแตกต่างของค่าคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการของปู่ย่าตายายในระยะก่อนและหลังการใช้รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย

การทดสอบ	n	Mean	S.D.	t	Sig.
ก่อนการทดลอง	20	101.25	10.45		
				3.19	0.005*
หลังการทดลอง	20	108.05	10.27		

*p-value < 0.001

การอภิปรายผล

1. สถานการณ์การส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายาย ผลการศึกษาพบว่าปัญหาและอุปสรรคของผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายายในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มีข้อค้นพบดังนี้

ประเด็นที่ 1 มีข้อจำกัดในเชิงกายภาพและเศรษฐานะ กลุ่มตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่ง ให้ข้อมูลว่ามีรายได้ครอบครัวไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย บางคนไม่สามารถทำงานหนักได้เนื่องจากปัญหาสภาพร่างกาย การศึกษานี้พบว่าบิดามารดาเด็กร้อยละ 80 มีการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็กซึ่งเพียงพอบางครอบครัวเท่านั้น แต่ผู้เลี้ยงดูอีกส่วนหนึ่งให้ข้อมูลว่าไม่ได้รับการช่วยเหลือด้านการเงินจากบิดามารดาของเด็กเลย รายได้ส่วนใหญ่มาจากเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุและสวัสดิการในการดูแลเด็กอายุต่ำกว่า 6 ปี ทำให้มีรายได้จำกัดในการที่จะซื้ออาหาร

และเงินที่ได้จะไว้ใช้จ่ายประจำเท่าที่จำเป็น จึงไม่ได้ซื้ออุปกรณ์ของเล่นส่งเสริมพัฒนาการ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาพบว่า ครัวเรือนที่เด็กไม่ได้อยู่กับพ่อและแม่มีความมั่งคั่งครัวเรือนน้อยที่สุด ส่วนครัวเรือนที่เด็กอยู่กับพ่อและแม่มีความมั่งคั่งครัวเรือนสูงที่สุด (อารี จำปากลาย, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, แครี่ ริคเตอร์, สุธรรม นันทมงคลชัย, อัคษราภัค หลักทอง และชาริต้า ประสิทธิหิมะ, 2559)

ประเด็นที่ 2 ขาดความรู้และทักษะในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก การดูแลเด็กมักใช้ประสบการณ์เป็นหลักในการดูแลเด็ก สอดคล้องกับการศึกษาของ ยุภดี สงวนพงษ์, ธนิดา ผาติเสนะ และพุฒิพงศ์ สัตยวงศ์ทิพย์ (2565) พบว่าการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของผู้ดูแลที่เป็นปู่ย่าตายายเป็นการใช้ความรู้เดิมตามที่เคยปฏิบัติ ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน และผู้ดูแลยังขาดความรู้ ขาดทักษะและทัศนคติที่ดีต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยให้ถูกต้องตามพัฒนาการ

ประเด็นที่ 3 มีการใช้โทรศัพท์เป็นทางออกเมื่อปู่ย่าตายายเหนื่อย ไม่มีเวลา และไม่รู้วิธีการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก สอดคล้องกับการศึกษาอุปสรรคต่อการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีของปู่ย่าตายายที่พบว่าผู้ดูแลขาดการใช้เวลาคุณภาพกับเด็ก เด็กติดสื่อดิจิทัลโดยผู้ดูแลขาดความรู้เกี่ยวกับโทษของการใช้สื่อดิจิทัลในเด็ก (ยุภดี สงวนพงษ์ และจารุมาศ จันทกุล, 2567)

2. รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย การศึกษานี้ มีขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ ได้แก่ ขั้นตอนการวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตผล และการสะท้อนผล โดยกระบวนการดังกล่าวเป็นการดำเนินการร่วมกันตั้งแต่การวิเคราะห์สถานการณ์ และการพัฒนาแนวทางการดำเนินการร่วมกัน การใช้รูปแบบ และการประเมินผล ทำให้ผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายายมีความเข้าใจปัญหา เข้าใจเป้าหมาย เกิดการยอมรับเห็นความสำคัญของการดำเนินการและร่วมหาแนวทางในการดำเนินการที่เป็นไปได้ร่วมกัน สอดคล้องกับการศึกษาของศิริกัญญา ฤทธิ์แปลก (2559) พบว่าการระดมความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา สำรวจความต้องการและหาแนวทางร่วมกันเป็นขั้นตอนสำคัญในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วม

รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายายในครั้งนี้ มีการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ 1) การเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการด้วยคู่มือส่งเสริมพัฒนาการ DSPM 2) การให้ความรู้และทักษะเรื่องการส่งเสริมพัฒนาการแก่ผู้เลี้ยงดู 3) การติดตามพัฒนาการเด็ก และ 4) พัฒนาระบบการส่งต่อเด็กที่สงสัยว่ามีพัฒนาการล่าช้า ซึ่งการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อพัฒนาการเด็กปฐมวัย อธิบายได้ว่าการที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการด้วยคู่มือส่งเสริมพัฒนาการ DSPM ที่เป็นคู่มือที่กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขพัฒนาขึ้น สำหรับเจ้าหน้าที่สุขภาพ ครูผู้ดูแลเด็ก และผู้ปกครอง การใช้เครื่องมือประเมินพัฒนาการเดียวกันช่วยให้การประเมินพัฒนาการมีความสอดคล้อง และความน่าเชื่อถือ ง่ายต่อการติดตามและเปรียบเทียบพัฒนาการ ทำให้การสื่อสารและประสานงานมีประสิทธิภาพ มีการแก้ไขปัญหาหรือแนวทางการส่งเสริมเดียวกันและช่วยลดระยะเวลาในการดำเนินการอีกด้วย สอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนาระบบเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย พบว่าหลังการใช้รูปแบบที่พัฒนาขึ้น เด็กปฐมวัยได้รับการคัดกรองพัฒนาการ

ร้อยละ 94.54 และเด็กที่สงสัยพัฒนาการล่าช้าได้รับการกระตุ้นและส่งเสริมพัฒนาการ ร้อยละ 98.18 ซึ่งสูงขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนใช้รูปแบบ (อัจฉรา ผาดโผน, วรพจน์ พรหมสัตยพรต และรัชชานันท์ ศรีสุภักดิ์, 2562)

การให้ความรู้และทักษะการส่งเสริมพัฒนาการแก่ผู้เลี้ยงดูทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคลมีความสำคัญต่อพัฒนาการของเด็กในทุกด้าน ความรู้ที่ถูกต้องและทันสมัยจะช่วยให้ผู้เลี้ยงดูเข้าใจธรรมชาติของเด็กตามช่วงวัย นอกจากนี้การให้ความรู้รายบุคคลแก่ผู้เลี้ยงดูที่เป็นปู่ย่าตายายจะช่วยให้ผู้เลี้ยงดูเข้าใจเทคนิคการเลี้ยงดูที่เหมาะสม ทำให้สามารถนำองค์ความรู้ไปใช้แก้ปัญหาและสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมพัฒนาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการศึกษาพบว่า ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการเด็กมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการเลี้ยงดูบุตร (September, Rich, & Roman, 2016) และการรับรู้ประโยชน์ของการส่งเสริมพัฒนาการมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการของผู้ปกครองเด็ก (ภควดี นนทพันธ์, 2561)

การติดตามพัฒนาการเด็ก ศึกษาครั้งนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่สามารถเฝ้าระวังหรือติดตามพัฒนาการเด็กได้ด้วยตนเองจะทราบปัญหาพัฒนาการเด็กจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาในชั้นประถมศึกษา หลายคนไม่เคยใช้คู่มือส่งเสริมพัฒนาการ DSPM มาก่อน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคต่อการเลี้ยงดูเด็กให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีของปู่ย่าตายาย คือ ขาดการใช้เวลาคุณภาพกับเด็ก (ยุภดี สงวนพงษ์ และจารุมาศ จันทกุล, 2567) การที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการติดตามพัฒนาการเด็กทุก 3 เดือน และให้คำแนะนำทันทีเมื่อพบปัญหา จะช่วยให้เด็กได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง มีการแก้ไขปัญหาอย่างรวดเร็ว ปู่ย่าตายายได้รับข้อมูลและส่งเสริมพัฒนาการได้อย่างเหมาะสมกับพัฒนาการเด็ก

การพัฒนาระบบการส่งต่อเด็กที่สงสัยว่าพัฒนาการล่าช้า ซึ่งการมีระบบส่งต่อเด็กที่มีปัญหาพัฒนาการที่มีประสิทธิภาพจะช่วยให้เด็กที่สงสัยพัฒนาการล่าช้า ได้รับการคัดกรอง และได้รับการกระตุ้นพัฒนาการที่รวดเร็วและต่อเนื่อง ส่งผลดีต่อพัฒนาการของเด็กโดยรวมและคุณภาพชีวิตของเด็กในระยะยาว สอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเจริญเติบโตและพัฒนาการเด็กของครอบครัวและครูผู้ดูแลเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก พบว่าหลังการใช้รูปแบบเด็กมีการเจริญเติบโตและพัฒนาการสมวัยเพิ่มขึ้นและเกิดเครือข่ายการดูแลเด็กศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสู่บ้าน (ทับทิม ปัตตะพงศ์, สาวิตรี ลิ้มกมลทิพย์ และสมตระกูล ราศิริ, 2568)

3. พฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายก่อนและหลังการใช้รูปแบบ ผลการศึกษาพบว่าคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value < 0.01) อธิบายว่าการพัฒนารูปแบบครั้งนี้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เลี้ยงดูในทุกขั้นตอน ส่งผลให้ปู่ย่าตายายมีความเข้าใจถึงปัญหาทำให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินการและเกิดการปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กตามมา สอดคล้องกับการศึกษาของ จุฑามาศ ผลมาก, ปรัชญาพร ธิสาระ, ดาว เวียงคำ และอมรรัตน์ ดวงปัญญา (2562) พบว่าหลังการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ผู้ปกครองมีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเพิ่มขึ้นและพัฒนาการเด็กหลังการใช้รูปแบบมีการเปลี่ยนแปลงดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value < 0.05) และการศึกษาของศิริกัญญา ฤทธิ์แปลก (2559) พบว่าการมีส่วนร่วม

ของครอบครัวและชุมชนส่งผลต่อพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการของครอบครัวและพัฒนาการเด็กปฐมวัย อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดในระยะเวลาการประเมินผลการใช้รูปแบบเพียง 1 เดือน ซึ่งอาจส่งผลต่อการอธิบายผลลัพธ์พฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กของปู่ย่าตายายในระยะยาว

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สามารถนำรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายายในบริบทของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชนบทไปใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทใกล้เคียง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย รวมถึงการคัดกรอง และส่งต่อเด็กที่สงสัยพัฒนาการล่าช้า

2. สามารถนำผลการวิจัยไปบูรณาการกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบลในการวางแผนเชิงนโยบายเพื่อเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่มีผู้เลี้ยงดูหลักเป็นปู่ย่าตายาย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาผลลัพธ์ของการใช้รูปแบบต่อพัฒนาการเด็กยังไม่ชัดเจน จึงควรศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของตัวแปรพัฒนาการเด็ก เพื่อยืนยันว่าการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมีผลต่อพัฒนาการเด็กที่ดีขึ้น

2. ควรศึกษารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กแบบมีส่วนร่วมของปู่ย่าตายาย ในบริบทของพื้นที่อื่น เช่น การศึกษาในพื้นที่เขตเมือง เป็นต้น

3. ควรศึกษาผลลัพธ์ของการใช้รูปแบบในระยะยาว เพื่อประเมินความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เลี้ยงดูเด็กของปู่ย่าตายาย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่สนับสนุนทุนวิจัยในครั้งนี้

คำแถลงการณ์ใช้ปัญญาประดิษฐ์

คณะผู้วิจัยขอรับรองว่าไม่ได้ใช้เครื่องมือปัญญาประดิษฐ์ในกระบวนการดำเนินการวิจัยหรือการสร้างสรรค์เนื้อหาในงานวิจัยนี้

ผลประโยชน์ทับซ้อน

คณะผู้วิจัยขอรับรองว่าไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนใดๆ ในการดำเนินการวิจัยและเผยแพร่บทความฉบับนี้

เอกสารอ้างอิง

กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2568). *คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย Developmental Surveillance and Promotion Manual (DSPM)*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กุสุมาลี โพธิปัสสา, ทรงสุดา หมื่นไธสง, ดาราพร รักหน้าที่, จิระพรรณ สุปัญญา และมัลลิกา มากรัตน์. (2563). การเลี้ยงดูเด็กของปู่ย่าตายายในครอบครัวข้ามรุ่น. *วารสารโรงพยาบาลสกลนคร*, *23*(2), 182-192.

จุฑามาศ ผลมาก, ปรัชญาพร ธิสาระ, ดาว เวียงคำ และอมรรัตน์ ดวงปัญญา. (2562). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของครอบครัวในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสันป่าม่วง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. *วารสารพยาบาลทหารบก*, *20*(2), 241-250.

ทับทิม ปัตตะพงศ์, สาวิตรี ลิ้มกมลทิพย์ และสมตระกูล ราศิริ. (2568). การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเจริญเติบโตและพัฒนาการเด็กในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน พื้นที่กึ่งเมืองจังหวัดพิษณุโลก. *วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษาการแพทย์และสุขภาพ, 10*(2), 448-459.

ภควดี นนทพันธ์. (2561). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้เลี้ยงดูเด็กจังหวัดสงขลา. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระจอมเกล้า จังหวัดเพชรบุรี, 1*(3), 10-24.

พิมพาภรณ์ กลั่นกลิ่น. (2561). *การพยาบาลเด็กเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ*. เชียงใหม่: คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ยุภดี สงวนพงษ์. (2568). การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กปฐมวัยในครอบครัวแหว่งกลางด้วยความรักความเข้าใจของครอบครัว พื้นที่จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารศูนย์อนามัยที่ 9: วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม*, *19*(3), 1107-1122.

ยุภดี สงวนพงษ์ และจารุมาศ จันทกุล. (2567). คุณภาพชีวิตเด็กปฐมวัยในครอบครัวแหว่งกลางด้วยความรักของครอบครัว จังหวัดชัยภูมิ: การวิจัยแบบผสานวิธี. *วารสารพยาบาลทหารบก, 25*(1), 328-337.

ยุภดี สงวนพงษ์, ธนิดา ผาติเสนะ และพุฒิพงศ์ สัตยวงศ์ทิพย์. (2565). การอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยในครอบครัวแหว่งกลางของผู้ดูแลพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ: การวิจัยแบบผสานวิธี. *วารสารพยาบาลทหารบก*, *23*(2), 149-159.

รมิตา ทองฉิม และปิยะฉัตร พัชรานุฉัตร. (2564). สถานการณ์และความจำเป็นของปู่ย่าตายายกับการเลี้ยงดูเด็กเล็กในวิถีไทยอีสาน : กรณีศึกษาอำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น. *วารสารการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, 44*(1), 35-46.

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยยางขาม. (2566). *ข้อมูลบุคลากรและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลห้วยยางขาม ปี พ.ศ. 2566*. พะเยา: ม.ป.พ.

วิกานดา หมัดอะดั้ม และพัชรี คมจักรพันธุ์. (2566). การพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความสามารถของผู้ดูแลรุ่นปู่ย่าตายาย ในการจัดกิจกรรมการเล่นเพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้านกล้ามเนื้อมัดเล็กและสติปัญญาในเด็กวัยก่อนเรียน. *วารสารวิจัยทางการพยาบาล การผดุงครรภ์ และวิทยาศาสตร์สุขภาพ*, *43*(3), 114-128.

ศรัณย์ ฤกษ์รัตนประทีป และอาจินต์ สงทับ. (2561). ครอบครัวแหว่งกลาง. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, *8*(3), 13-19.

ศิริกัญญา ฤทธิ์แปลก. (2559). การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 11*, 99-109.

ศิรินทร์ทิพย์ ชวพันธุ์. (2551). *ผลของโปรแกรมการสอนต่อความรู้และพฤติกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของผู้ปกครองที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแพะแม่แฝกใหม่* [รายงานวิจัย]. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม. (2566). *สถิติจำนวนเด็กและผู้ปกครองที่มารับบริการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ประจำปีการศึกษา 2566*. พะเยา: ม.ป.พ.

สดับพินท์ พสุหิรัณย์, วราภรณ์ นองเนือง, ใจทิพย์ พร้อมดิษฐ์, วรยุทธ นาคอ้าย และวรัญญ์ศิชา ทรัพย์ประเสริฐ. (2568). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรอบรู้ในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยของปู่ ย่า ตายาย จังหวัดจันทบุรี. *วารสารพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข, 35*(1), 98-111.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566). *โครงการสำรวจสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2565: รายงานผลฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ ประเทศไทย.

สุปิยา สุระเสียง. (2566). รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 3-5 ปี ด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลนาตาหลิ่ว อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารสุขภาพและสิ่งแวดล้อมศึกษา, 8*(4), 996-1003.

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยยางขาม. (2566). *ข้อมูลข้าราชการ พนักงานขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยยางขาม*. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2566 จาก https://huayyangkham.go.th/home/.

อัจฉรา ผาดโผน, วรพจน์ พรหมสัตยพรต และรัชชานันท์ ศรีสุภักดิ์. (2562). การพัฒนาระบบเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ตำบลเขิน อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสารวิชาการสาธารณสุขชุมชน, 5*(1), 123-138.

อารี จำปากลาย, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, แครี่ ริคเตอร์, สุธรรม นันทมงคลชัย, อัคษราภัค หลักทอง และชาริต้า ประสิทธิหิมะ. (2559). *ผลกระทบของการย้ายถิ่นภายในประเทศที่มีต่อสุขภาวะและพัฒนาการเด็กปฐมวัย: ผลการสำรวจพื้นฐานเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

Crewell, J. W. & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications.

Kang, H. (2021). Sample size determination and power analysis using the G*Power software. *Journal of Educational Evaluation for Health Professions*, *18*, 17, 1-12. https://doi.org/10.3352/jeehp.2021.18.17

Kemmis, S. & McTaggart, R. (1988). *The action research planner* (3rd ed.). Melbourne: Deakin University Press.

Musengamana, I. (2023). A systematic review of literature on parental involvement and its impact on children learning outcomes. *Open Access Library Journal*, *10*, e10755. https://doi.org/10.4236/oalib.1110755

Photichai, P. & Luvira, V. (2023). The impact of a skipped-generation family structure on early child development in Khon Kaen Province: A prospective cohort study. *Scientific Reports, 13*(1), 16897. https://doi.org/10.1038/s41598-023-44238-9

Prakopchanya, P., Payakkaraung, S., & Rungamornrat, S. (2025). Effects of an information-motivation-behavioral skills program on grandparents' behaviors to promote child development among young children. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, *30*(5), 698-703.

Sadruddin, A. F., Ponguta, L. A., Zonderman, A. L., Wiley, K. S., Grimshaw, A., & Panter-Brick, C. (2019). How do grandparents influence child health and development?. A systematic review. *Social Science & Medicine*, 239, Article 112476. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112476

September, S., Rich, E., & Roman, N. (2016). Association between knowledge of child development and parenting: A systematic review. *The Open Family Studies Journal*, *9*, 3-16. https://doi.org/10.2174/1874922401709010001

Xu, W., Ren, L., Li, Y., & Han, Z. R. (2024). Distinct patterns of grandparental involvement in childrearing and Chinese preschoolers' social-emotional development. *Journal of Family Psychology*, *38*(4), 606-617. https://doi.org/10.1037/fam0001199